

Gudrun Krämer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel* (Translation from German: Graham Harman and Gudrun Krämer), Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2008, 357 pp.

גדרון קרמר היא אחת המזרחיות הגרמניות החשובות בימינו. בעבר פרסמה קרמר ספרים שעסכו בתולדות האסלם ובתולדות היהודים במצרים בעת החדשה. ספרה על תולדות פלסטין נכתב תחילה בגרמנית (2002) ותרגומן לאנגלית רק לאחר שנים אחרות. חיבור זה הוא ספר לימוד (text book) ולא מחקר האמור לאתגר את ידיעותינו בנושא או חדש בו, ובכל זאת הספר תורם תרומה חשובה לחקר נושא טעון זה.

כידוע, כל אחד משני צדי הסכסוך הערבי-ישראלי הבנה סיפר (נרטיב) לאומי של תולדות הארץ כדי לשרת את מטרותיו הפוליטיות – מהצד היהודי מודגשים בדרך כלל תולדותיהם של היהודים בתקופת היישוב הישן ובשליה התקופה העוסמאנית, ואחר כך מתוארים המפעל הציוני, ההתיישבות היהודית וההתפתחותו של הסכסוך הערבי-יהודי בארץ; ואילו מהצד היהודי מודגשים תולדות התנועה הלאומית בשליה התקופה העוסמאנית וההנגדות הפלסטינית להגירה הציונית ולמדיניות הבריטית. בדרך כלל, ספרים אלו מדירים, במידה כזאת או אחרת, את האחר מההיסטוריה של הארץ, ותיאורו של الآخر בהם הוא בעיקר תיאור של אויב תוקפן. אולם למרות ההבדלים הרבים והידועים בין הספרים הלאומיים שונים צדי המתאר ההיסטוריוגרפי, יש להם גם לא מעט מן המשותף בתקופ (פרידיזציה) ובנהנחות היסוד, ועל כך בהמשך.

בשני העשורים האחרונים ראו אור ספרי לימוד וספרי מחקר ביקורתיים שניסו לחרוג מהשיך הלאומי ולהציג קריאה אחרת של תולדות הארץ בעת החדשה, ובهم ספריהם של חוקרים ישראלים ביקורתיים, כמו היסטוריונים החדשים (בני מוריס, אבי שליים ואלין פפה) וחוקרים פלسطينים, כמו רשייד ח'אלדי וסלים תמארי.¹ ספרה של קרמר, המנסה לבחון בעין ביקורתית והשוואתית את תולדות פלסטין ומציג את נקודות המבט ואת הספרים של שני הצדדים, שיק לסוג זה של ספרי לימוד, והוא מחדש בכך בחלוקת לתקופות של תולדות פלסטין בעת החדשה והן בקריאה ביקורתית של הספרים הלאומיים. בהיותו כזה, הוא יכול לסייע מאוד לסטודנטים להכיר טוב יותר את תולדות הארץ עד 1948 – עד להקמתה של מדינת ישראל והגבלה (האסון הלאומי הפלסטיני).

בספר זה ניכרת אמפתיה מסוימת לאסון של הפליטים, שהסכסוך נכפה עליהם מרגע שהציונות החליטה להקים את מדינת היהודים בפלשתינה (עמדה לא שכיחה בספרות הגרמנית מאז השואה). כך למשל, ההשלכות הרות האסון של המדינות

1. ראו למשל: מנאו 1999; Khalidi 2004; Pappe 2004.

הבריטית כלפי הפליטינים, מדיניות שנשענה על הצהרת בלפור ונכלה בכתב המנדט של האומות המאוחדות, אינן נבלעת בשפע המידע. גם המרד הפלסטיני (1936-1939) ודו"ח ועדת פיל (1937), שהמליץ לחלק את הארץ למדינה יהודית ולשלטון ירدني של האמיר עבדאללה, מוארים באור שונה – בדרך הגנת ומאוזנת. בשנים אלו הותשו החברה הפליטנית ומנהיגותה הלאומית והונחו היסודות לשותפות האינטרסים הציונית-בריטית-ירדנית להקמתה של מדינה יהודית ולאסון הלאומי הפלסטיני – בשנת 1948. אם כך, המחברת רגישה לשני הספרים הלאומיים – הפלסטיני והציוני –

והאמפתיה שהיא מביאה אינה מתורגמת לעמדה חד-צדדית. שם הספר שלפנינו מטעה – כביכול עולה ממנו שהספר עוסק בכל התקופה העוסמאנית ובתקופת המנדט הבריטי, אולם כבר מתוכן העניינים ברור שסקירת תולדות פלסטין בספר זה מתחילה למעשה רק בשנת 1750 (פרק שלישי). גם לאחר שצמצמה את ירידת הזמן, עדין נטלה המחברת על עצמה משימה לא קלה, שלא לומר שאפתנית, לסקור תקופה ארוכה מאוד – שלهي התקופה העוסמאנית (1750-1918) ושלושת העשורים של המנדט הבריטי. למראות הקושי הזה, הצליחה המחברת להוציא מתחת ידה ספר לימוד רציני, מרענן בגישתו המאוזנת וכתוב בצורה מענית ובהירה. פרקי הספר מאורגנים על ציר הזמן והספר סוקר את ההתפתחויות המשמעותיות בתולדות הארץ ותושביה – ערבים ויהודים. לפחות עד שנות השושים של המאה העשרים היו רוב תושבי הארץ ערבים, וכך חלקה של האוכלוסייה הערבית בפרקים העוסקים בתקופה העוסמאנית גדול יותר, ואילו מסוף המאה התשע-עשרה, ובמיוחד בתקופת המנדט הבריטי, יש עיסוק נרחב בציונות ובתולדות היישוב היהודי, היישן והחדש.

הבחירה להתחיל את סקירת תולדותיה של פלסטין בעת החדרה באמצעות המאה השמונה-עשרה מושפעת מן הביקורת על הכתיבה ההיסטורית הלאומית, ביקורת שלדידה שלהי המאה התשע-עשרה הן נקודת הזינוק של התקופה המודרנית, והתקופה העוסמאנית היא הקדמה לססוך הציוני-פלסטיני. התקוף,.cidou, הוא מרכיב חשוב ביותר בכל סיפור ההיסטורי, ומשמעותו מאוד הן על התכנים הן על בחירת המידע הנוגע לנושא המחקר. הספרים הלאומיים, הישראלי והפלסטיני, אמורים חלוקים ביניהם בדבר זכויותיהם הלאומיות של הצדדים, אך בו בזמן שניהם רואים בידי השלטון העוסמני תקופה של עritzot, חזק ופיקוד בהשוואה לרפורמה ולકדמה שהביאו, כמובן, התנועות הלאומיות מזו שלהי המאה התשע-עשרה. הבחירה באמצעות המאה השמונה-עשרה, עת הפך זאהר אל-עמר את עכו לבירת תחום שלטונו וניהל מדיניות של פיתוח ורפורמות מקיפות, היא בחירה נכונה – לא קשה לעגן אותה בנסיבות, והיא מראה שניצני הרפורמות והשינויים הופיעו באוצר עוד לפני החדרה המערבית במאה התשע-עשרה.

בתקופה שבה עלה זהה אל-עمر לגודלה בגליל, באמצעות המאה השמונה-עשרה, צמחו והתחזקו גם משפחות של נכבדים עירוניים (עלמא ועיגאן) ושל שיח'ים כפריים בהרי שכם, בירושלים, בחברון ובמקומות אחרים בארץ (מנאע 1999), העיליות (האליטות) מילאו תפקיד חשוב בתולדות פלסטין, במנח, בשלטון, בכלכלה ובתחומים אחרים. ארבעה פרקי הספר (פרק השלישי עד פרק השישי, עמ' 37-128) מוקדשים לסקירה של התמודדות המנהליות והחברתיות-כלכליות בארץ בשלבי השלטון העותמאני ולניתוחן. כאמור, הערבים היו הרוב המכריע באוכלוסייה לאורך כל התקופה העותמאנית, וכך סיפורם ותפקיד העיליות הערביות בתולדות הארץ באותה עת מקבלים נתח גדול לכארה בפרקם אלו. אולם קריאה קפדרנית בפרקם אלו מגלת שהמחברת אינה מקדישה מקום רב לתקמידם ולמעמדם הפוליטי-חברתי של משפחות הנכבדים העירוניים והכפריים. כך לדוגמה, שמותיהן של רוב המשפחות המפורסמות ביותר בחברה הפלשתינית בעת החדשיה, ובהן אל-חסיני, אל-ח'אלדי, אל-עלמי ואחרות, מוזכרים בפעם הראשונה רק בשליש האחרון של הספר – שם מסופר על הפילוגים שאידרוו בתנועה הלאומית הפלשתינית בידי המנדט הבריטי.

בחלק השני של ספרה (פרק השביעי עד פרק השלישי-עשר) המחברת מתאמצת להביא את שתי נקודות המבט הלאומיות ולהבליט את פרשנות הדריכים החשובות בתולדות פלסטין, מהצחרת בלפור ועד תכנית החלוקה של האו"ם בנובמבר 1947. מקורותיה של המחברת, ובهم יותר מאותים ספרים ומארמים, רובם באנגלית ומיועטם בערבית ובשפות אירופיות, כמו גרמנית וצרפתית, מרושים בהיקף ובאיכותם. רשימת המקורות עדכנית ו מגוננת, וכוללת את מיטב החוקרים הקלאסיים שהתפרסמו בתחום, לצד פרסומים חדשים שהארדו זויות ונקודות מבט חדשות. עם זאת, רשימת המקורות אינה מפתיעה ואין בה מקורות חדשים ולא-ידעומים. חסרים במיוחד מקורות הנחכמים למקורות ראשוניים, כמו מקורות ארכיאוניים, כתבי יד ואחרים.

לצד נקודות הזכות של הספר, שרובן הוזכרו לעיל, אפשר להצביע גם על כמה חולשות:

א. התקופה האורוכה מאד בתולדות הארץ שהמחברת בחרה לסקור הכבידה על המלאכה. פרקי ההיסטוריה טעונים, ובهم תולדות הפלשתינים, תולדות היישוב היהודי והולדות היחסים בין שתי הקהילות הלאומיות, lokim בפיירות יתר. המחברת הוסיפה וכללה בספרה (בשני הפרקים הראשונים) מבוא היסטורי וגיאוגרפי של ארץ הקודש מקדמת דנא ועד התקופה העותמאנית. תוכנם של שני פרקי מבוא אלו נוגע בטענות לאומיות ובזכרון הקיבוצי של שני הצדדים. אפשר להבין את ההיגיון שבתוספת שני הפרקם האלה, אך בשעותה כן מתחה המחברת את היריעה מאד. הבחירה בתקופה הפרקם האלה כל כך חייבה אותה להתמקד בשאר פרקי הספר בעיקר בהיסטוריה פוליטית ארוכה כל כך.

ולהציג את התפתחות הדמוגרפיה, במקום להרחב ולבסוק בהתפתחות חברתיות-כלכליות ואחרות. החוסר מורגש בעיקר בפרק העוסקים במאה התשע-עשרה, מאה שחייתה גדרה בתמורות ובשינויים חברתיים ותרבותיים, ובפרק העוסקים בשנים שבין מלחמת העולם הראשונה ל-1948, פרקים המתמקדים בסכסוך שהתפתח בין יהודים לערבים, במקום בנושאים אחרים בתולדות הארץ ויושביה. עם זאת, חשוב לציין ולהציג שהנושאים הנדוניים בפרק אלו, נושא שעיקרם היסטוריה מדינית, לשוב ולהציג שהנושאים הנדוניים בפרק אלו, נושא שעיקרם היסטוריה מדינית, זוכים לטיפול רציני, מאוזן ומקיף במגבלוויותיו של ספר אחד.

ב. רוב רוכבו של הספר מוקדש להתפתחות הסכסוך בין הציונות לערבים בכלל ולפלסטינים בפרט, יותר מחצי עמודיו (מהפרק השביעי, כולל מר' 139 ואילך) מוקדשים לשלושים שנות השלטון הבריטי בפלשתין, ממלחמות העולם הראשונה ועד מלחמת 1948. תקופה זו אינה סובלת ממיעות מקורות ומחקרים, וקשה לומר שיש חידוש רב בחלק זה של הספר.

ג. כידוע, פרסומים רבים בנושא הסכסוך הערב-ישראלי מתפרסמים בשתי שפות הלاءם בלבד. הכרת פרסומים אלו והשימוש בהם חשובים מאוד לכל מי שמנסה להכיל בחיבורו את שני הספרים של תולדות פלשתין בעת החדשה. כבר נאמר לעיל, שמקורותיה של המחברת לכתיבת הספר מגוונים, מייצגים את נקודות המבט השונות, ובهم גם חיבורים שפורסמו בישראל ובעולם היהודי. עם זאת, ניכר לפעמים שקרמר אינה שולטת די בעברית (ואולי אף בעברית), ולכן הסתייעה בעיקר במקורות שהביאו את נקודת המבט הישראלית בשפה האנגלית. השימוש שעשתה במקורות שראו או בעברית ובעברית דל בהשוואה למקורות הרבים בשפות אירופיות. שליטה החקיקת בעברית מתבטאת גם במרקם אחדים (אם כי לא רבים) של שגיאות בעובדות, בתעתיק או בתרגום של מושגים מעברית לאנגלית. כך למשל, המושב נהיל מוגדר 'קיבוץ' (וכך גם תל יוסף, מר' 192), ושמו המלא של צה"ל הוא 'צבא הגנה לאומית' (במקומות 'צבא הגנה לישראל', מר' 315). אולם שגיאות כאלה נדירות והספר העיקרי מוקף. גם שגיאות דפוס, טעויות בתאריכים ובמספרים (למשל, הציון שהמוחת**י** אמין אל-חסִני מונה לתפקיד בשנת 1922 בעמ' 214, המתוון בעמ' 218 לתאריך הנכון, 1921) נדירות כו' יותר.

תרגום הספר מגermanית לאנגלית הוא תרגום בהיר וקובל. היבט זה מודגש כאן על רקע תרגומים מוצלחים פחות (מגרמנית לאנגלית) לפרסומיהם של מזרחנים גרמנים מובילים, כמו ספרו של אלכסנדר שולץ (Scholz).² כמו כן, יזכיר שיש בספר מספר לא מבוטל של תМОנות, מפות וטבלאות, הממחישות לקוראים את המידע הרב והמורכב באופןו הנ מסדר בו.

רשימות ביקורת

המחברת הצליחה אפוא לשלב בספרה שני סיפרים לאומיים מורכבים וסותרים, ובכך תרומה חשובה לקורא המערבי המעניין להכיר את מקורות הסכסוך ואת תולדות פלסטין בעת החדשה. מי ייתן גם בארכנו, הכרעת מזה תקופה ארוכה תחת עול של סכסוך דמים ממושך, יציליחו היסטוריונים משני הצדדים לחבר חיבורים מקיפים, יסודיים ומأוזנים, ולבטא אמפתיה לאחר וلنקודת מבטו, כפי שהצליחה לעשות מהחברת ספר זה בספרה החשוב והמומלץ לקרוא.

עדל מנאע

ביבליוגרפיה

- מנאע, עדל, 1999. *תאריך פלסטין פי או אחר אל-עהד אל-עת'מאני, 1700-1918*,
בירות: מאססת אל-דראסאת אל-פלשטייניה.
Khalidi, Rashid, 2006. *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle For Statehood*, Boston: Beacon Press.
Pappé, Ilan, 2004. *A History of Modern Palestine: One land, Two peoples*, Cambridge: Cambridge University Press.
Scholch, Alexander, 1993. *Palestine in Transformation, 1856-1882: Studies in Social, Economic, and Political Development* (Translation from German: William C. Young and Michael C. Gerrity), Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies.